

Սոնա Ներսիսյան, Լուսինե Տանաջյան

ԻՆՔՆԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԸ ԿԱԼԻՆԻՆԳՐԱԴԻ ՀԱՅԵՐԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ ¹

Քանալի բառեր. Ինքնություն, ինքնակազմակերպում, սոցիալական միջավայր, կոնսոլիդացիա, համայնքային կազմակերպություն, ներգրավվածություն, էթնիկ համայնք, համախմբվածություն, սփյուռքյան համայնք:

Մուտք. ինքնության և ինքնակազմակերպման խնդիրներ:

Ժամանակակից միգրացիոն տեղաշարժերը հանգեցնում են տարբեր խմբերի և համայնքների կազմի, դրանցում հարաբերությունների բովանդակության փոփոխություններին: Նոր միջավայրում ինքնության ընդհանուր տարրերը և դրանց դրսևորումները նպաստում են էթնիկ խմբի ինքնակազմակերպմանը, որի զարգացման որոշակի մակարդակում որպես կանոն ձևավորվում է համայնք:

Համայնքում ինքնակազմակերպման հիմքը համախմբվածությունն է, որը ձևավորվում է արյունակցական-ազգակցական, հարևանական, համայնական և այլ ինստիտուտների միջոցով: Այս ինստիտուտները կատարում են միջանձնային և միջխմբային փոխհարաբերությունների կարգավորիչի դեր, միաժամանակ ապահովում են խմբի՝ որպես ամբողջության ինքնապահպանումը և վերարտադրությունը: Այս համատեքստում հարկ է անդրադառնալ համայնք հասկացությանն՝ իր բոլոր կողմերով:

Համայնքի բավականին բազմազան և համակցված երևույթ է: Ըստ մի շարք մոտեցումների համայնքն արտահայտում է ինքնության և պատկանելիության, ընդհանրությունների և տարբերությունների, ներառման և արտամղման, վայրի և ժամանակի հիմնահարցերը, ինչպես նաև դրա ներկայացուցիչների ընդհանուր պահանջները, նպատակները, կենցաղը, կենսագործունեության, աշխարհայացքների, մշակույթի և կոլեկտիվ գործողության ընդհանրության զգացումը²:

Մի շարք մոտեցումներում համայնքը դիտարկվում է տարբեր տեսանկյուններից.

- աշխարհագրորեն մոտ լինելու հանգամանքով ձևավորված համայնք, որը գործառնում է³ որպես լոկալիզացված սոցիալական համակարգ և կամրջում է սոցիալական խմբերն ու ինստիտուտները⁴,

- համոզմունքների, փորձի կամ ընդհանուր ինքնության հիման վրա ձևավորված հաղորդակցման ձևեր կամ համայնքներ⁵:

Այնուամենայնիվ, համայնքում ի հայտ է գալիս համաձայնություն՝ «պատկանելիության» գաղափարի շուրջ: Միևնույն աշխարհագրական տարածքում բնակվելը, նույն համոզմունքներ և ինքնություն կրելը դեռևս չի բնորոշում խմբին՝ որպես սոցիալական համայնք:

¹ Հոդվածում ներկայացված են 2018 թ. մայիսին ԵՊՀ սփյուռքագիտության ամբիոնի կողմից Գալուստ Կիլլախեյանի հիմնարկության հայկական համայնքների բաժնի դրամաշնորհով Կալինինգրադում իրականացված դաշտային հետազոտության արդյունքները:

² Bell, C and Newby, H (1971): Community Studies: An Introduction to the Sociology of Local Community (London) Allen and Unwin Cater and Jones (1989), Understanding Community: A review of networks, ties and contacts, Manchester Crow, G and Allen, A (1994): Community Life: An Introduction to Local Social Relations (Harlow) Pearson Education Delanty, G (2003): Community (London & New York) Routledge Silk, J (1999): Guest editorial: the dynamics of community, place and identity, Environment and Planning A 31, pp 19-35.

³ Mackenzie, A and Dalby, S (2003): Moving mountains: community and resistance in the Isle of Harris, Scotland, and Cape Breton, Canada, Antipode 35 pp 309-333.

⁴ Allen, J and Hamnett, C (1995): Introduction, in Allen, J and Hamnett, C (eds.): A Shrinking World? Global Unevenness and Inequality (Oxford) Oxford University Press, pp 1-10.

⁵ Lave, J (2003): Producing the future: getting to be British, Antipode 35, pp 492-511.

Radcliffe, S (1999): Reimagining the nation: community, difference and national identity among indigenous and mestizo provincials in Ecuador, Environment and Planning A 31, pp 37-52.

Համայնքի սոցիալական հարաբերությունների ցանցն իրականացնում է դրա անդամների վարքի համակարգմանն ու կարգավորմանն ուղղված մի շարք գործառնություններ, որոնք կարելի է դիտարկել՝ համապատասխան համայնքի ձևավորման, կայացման փուլերի:

Ձևավորման նախնական փուլում համայնքին բնորոշ են առավելապես համախմբման, ռեսուրսի կուտակման ու վերաբաշխման գործառնությունները: Դրանք իրականանում են համայնքում վստահության մթնոլորտի ձևավորման և դրա անդամներին սոցիալական երաշխիքների տրամադրման միջոցով:

Այս համատեքստում որոշակի սոցիալական խմբի ներկայացուցիչներ միավորվում են համայնքային կառույցներում ինքնակազմակերպման նպատակով: Համայնքային կառույցները հիմնականում իրականացնում են սոցիալական խմբի գործողությունների ուղղության մշակում և կազմակերպում:

Որպես համայնքային կյանքի վրա ազդեցություն ունեցող ինստիտուտներ՝ համայնքային կառույցները հաճախ դառնում են միջմշակութային սահմանագիծ և որոշում նաև էթնիկ ինքնության ազդեցության սահմանները:

«էթնիկ սահմանները»¹ հնարավորություն են ընձեռում կարգավորել հասարակական կյանքը, նպաստում են մարդկանց վարքի տարբերակմանը՝ նրանց կողմից վերարտադրվող երևույթների միջոցով²: էթնիկ սահմաններն ունեն նաև էթնոպահպան գործառնություն:

Լինելով մշտական շարժունբացի մեջ՝ ինքնությունը կայուն փոխակերպվում է, վերակառուցվում է տարբեր (հաճախ հակադիր) դիսկուրսների, պրակտիկաների շուրջ: Փոփոխվող ինքնությունը, այդուհանդերձ, ձգտում է ներփակման, ներքին համաձայնության³: Ինքնության փոփոխությունները յուրահատուկ ձևով են ընթանում սփյուռքում: Սփյուռքյան ինքնությունը որոշվում է ազգային, սոցիալական և այլ հատկանիշների բազմազանության, տարբերությունների ընդունման հիման վրա, որը պարբերաբար վերափոխվում է միգրացիոն նոր հոսքերի արդյունքում:

Սփյուռքում մշակութային տարրերը, ազգային ինքնագիտակցությունը հանգեցնում են խմբի անդամների կոնսոլիդացիային, որը կարող է արտահայտվել տարատեսակ ձևերով՝ սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, հոգևոր, ազգային, համայնքային և այլն⁴:

Կոնսոլիդացիան ապահովող գործոններից մեկը համայնքային կառույցներն են, որոնք հանդիսանում են ինքնության կառուցակցման կարևորագույն բաղադրիչ, ի թիվս սոցիալականացման այլ օղակների՝ ընտանիք, սոցիալական միջավայր (ընկեր, հարևան), լեզու, եկեղեցի և այլն:

Սփյուռքի պարագայում համայնքների գործունեությունը հիմնված է սփյուռքում և տվյալ համայնքում գործող կազմակերպությունների, համայնքի անդամների միջև սոցիալական հարաբերությունների և սոցիալական տիրույթի սահմանագծման համընկնման վրա:

Հայկական սփյուռքում համախմբվածությունը և ինքնության պահպանումը հիմնված են ընդհանուր լեզվի և կրոնի, ազգային պետության, կոլեկտիվ հիշողության, ինչպես նաև ընդհանուր հետաքրքրությունների, շահերի առկայության վրա:

Ինքնության խնդիրը հետաքրքրիչ է դիտարկել դեռևս ինքնակազմակերպման նախնական փուլում գտնվող համայնքների օրինակով, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս հետևել ինքնության կառուցակցման մեխանիզմների սկզբնական փուլին: Այդ

¹ Barth, F. (1969), *Ethnic Groups and Boundaries*, Boston.

² Сумбуева С. Б., К проблеме понимания и интерпретации понятия «этничность» // Наука и образование. - 2011. - № 3. - С. 77-81.

³ Frith, S. (1996) 'Music and identity', in *Questions of Cultural Identity*, eds S. Hall & P. du Gay, Sage, London, pp. 108–126.

⁴ Тощенко Ж., Чаптыкова Т., Диаспора как объект социологического исследования, *Социологические исследования*, № 12. С. 33-42, Москва, 1996.

նպատակով Կալինինգրադի հայերի շրջանում իրականացվել է էթնոսոցիոլոգիական հետազոտություն¹:

Իրականացված հետազոտությամբ փորձ է արվել վերհանել այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են ինքնության ձևավորման գործոնները և դրսևորումները ինքնակազմակերպման համատեքստում, և դրանց փոխհարաբերության հարցերը:

Ուսումնասիրության ընթացքում կիրառվել են հետևյալ մեթոդները. խորին հարցազրույց տեղի հայերի հետ, փորձագիտական հարցազրույց համայնքային կառույցների ներկայացուցիչների և համայնքի կարևոր անձանց հետ, համայնքային կյանքի դիտարկում, փաստաթղթերի վերլուծություն:

Պատմություն և ներկա իրավիճակ:

Հայերի ներկայությունը ժամանակակից Կալինինգրադում սկսվել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո, երբ խորհրդային զինվորներին թույլատրվել է մշտական բնակություն հաստատել Կալինինգրադի մարզում: Պատերազմի մասնակից փոքրաթիվ հայ զինվորներ ևս մնացել են Կալինինգրադում բնակվելու: 1953 թվականին Կալինինգրադում ԽՍՀՄ ՆԳ նախարարության միլիցիայի միջնակարգ մասնագիտացված դպրոցի բացվելուց հետո ուսման նպատակով գրեթե ամեն տարի Կալինինգրադ են ժամանել ազգությամբ հայ երիտասարդներ, որոնց մի մասը մնացել է աշխատելու: Տարբեր տարիներին ԽՍՀՄ զինված ուժերում ծառայող սպայական կազմից շատ հայեր մշտական բնակություն են հաստատել Կալինինգրադի մարզում: Այսպիսով, հայ ազգաբնակչության թվաքանակը Կալինինգրադի մարզում մինչև 80-ականների վերջը կազմել է 150-200 մարդ:²

Հայերի վերաբնակեցումը Կալինինգրադի մարզում հիմնականում տեղի է ունեցել վերջին 30 տարիների ընթացքում: Նրանց մոտավոր թիվը մարզում ներկայումս կազմում է 14,680 մարդ: Մարզի հայ ազգաբնակչության 61,5%-ը (9028 մարդ) բնակվում է քաղաքներում, 38,5%-ը (5652 մարդ)՝ գյուղական բնակավայրերում: Գյուղական շրջանների հայերի 77,6%-ը (4386 մարդ) Բաքվից, Շահումյանի և այլ հայաթափ շրջաններից եկած գաղթականներ են:

1995 թվականին ՌԴ քաղաքացիություն ունեցող հայերի թիվը Կալինինգրադի մարզում կազմել է 524 մարդ (ամբողջ բնակչության 0,09 %-ը), 1997 թ.՝ 953 մարդ – (0,12 %), 1998 թ.՝ 1620 մարդ (0,19%), 2002 թ.՝ 8415 մարդ (0,88%), 2010 թ.՝ 9226 մարդ (0,98%), 2014 թ.՝ 11478 մարդ (1,13%)³:

Ընդհանուր առմամբ հայերի տեղափոխությունը Կալինինգրադ տեղի է ունեցել 4 հոսքով:

Առաջին հոսքը ներառում է Սունգայիթի և Բաքվի ջարդերից, Սպիտակի երկրաշարժից հետո Կալինինգրադ տեղափոխված հայերի խումբը (1988-1990թթ):

Այս շրջանում տեղափոխված հայերին հատուկ է միջնակարգ կամ բարձրագույն կրթությունը, ռուսերեն լեզվի իմացությունը: Վերջինս կարելի է համարել արտագաղթի ուղղությունն ընտրելու առաջնային կողմնորոշիչներից մեկը: Մասնագիտական ներուժի տեսանկյունից այս խումբը բավականին բազմազան է. այստեղ ընդգրկված են ինչպես մանկավարժներ, դասախոսներ, գիտնականներ, այնպես էլ առևտրականներ և բանվորներ: Ներգաղթելով Կալինինգրադ՝ այս խմբի ներկայացուցիչները տեղակայվել են տարբերայնորեն՝ կախված աշխատավայրից, կեցության պայմաններից և այլն: Պետու-

¹ Սույն հետազոտության շրջանակում հեղինակներն առանձնակի երախտագիտություն են հայտնում դաշտային հետազոտության իրականացման ընթացքում ներգրավված փորձագետներին, ովքեր պատրաստակամորեն մասնակցել են հարցազրույցներին և տրամադրել իրենց ունեցած տեղեկատվությունը: Հեղինակները հատուկ շնորհակալություն են հայտնում համայնքի այն ներկայացուցիչներին, ովքեր կիսվել են իրենց փորձով, առանց ինչի սույն հետազոտությունն ամբողջական չէր լինի:

² Փորձագետ, տղամարդ, 69 տարեկան:
Փորձագետների հետ հարցազրույցներն իրականացվել են 2018 թ. մայիսին ՌԴ Կալինինգրադ քաղաքում: Հետազոտական բոլոր նյութերը պահվում են հեղինակի անձնական արխիվում:

³ Ձևաթղթի №., Կալինինգրադի հայկական համայնքը, տեղեկանք:
Փորձագետ, տղամարդ, 66 տարեկան:

թյան կողմից այս խմբի՝ առանց հատուկ քաղաքականության ընդունումը, նրանց ցրումը նպաստեցին խմբի տարալուծմանը:

Երկրորդ հոսքը ներառում է միջինասիական հանրապետություններում ազգամիջյան լարվածության և Ղարաբաղյան հակամարտության հետևանքով Կալինինգրադ տեղափոխված հայերին (1990-1994 թթ):

Այս հոսքի ներկայացուցիչները, ի տարբերություն նախորդի, առավելապես գյուղական համայնքներից տեղափոխված հայերն են: Այդ պատճառով նրանց վարքն ավելի ավանդական է. զբաղմունքը հիմնականում հողագործությունը և/կամ անասնապահությունն է, ինչի հետևանքով նրանք ներգաղթի առաջին փուլում տեղավորվել են Կալինինգրադի գյուղական շրջաններում: Նրանց կոմպակտ տեղակայումը և ավանդական վարքը հանգեցրել են կոնսերվացիայի, ինչի պատճառով մինչ այսօր հստակ սահման է դրվում «տեղացիների» և «եկվորների» միջև: Սա արտահայտվում է ինչպես ամենօրյա ավանդույթներում, այնպես էլ սիմվոլիկ վարքում:

Երրորդ հոսքն ընդգրկում է Հայաստանի տնտեսական շրջափակման տարիներին Կալինինգրադ տեղափոխված հայերին (1995 - 2000թթ):

Սա կարելի է համարել հայերի համեմատաբար ոչ միատարր և չկազմակերպված խումբը, որտեղ ներառված են ինչպես բարձր որակավորում ունեցող, այնպես էլ հատուկ պատրաստվածություն չունեցող մասնագետներ: Ի տարբերություն մյուս խմբերի՝ այստեղ մեծ թիվ են կազմում աշխատանքից խուսափող, անօրինական վարք ցուցաբերող հայերը: Այս վարքը, զուգահեռվելով այդ ժամանակաշրջանի «հակակովկասյան» տրամադրությունների հետ, բավականին վատ համբավ են ձևավորել և տարածել հայերի մասին: Վերջինս պատճառ է դարձել, որ այս խումբը ունի ամենաքիչ ներառվածությունը համայնքային կյանք:

Չորրորդ հոսքը ներառում է ՌԴ միգրացիոն նոր քաղաքականության և հատուկ ծրագրի իրականացման տարիներին վերաբնակեցված հայերին (2008 – 2015 թթ):

Հատկանշական է այն փաստը, որ ներկայումս ՌԴ-ի կողմից իրականացվող «Հայրենակիցների վերաբնակեցման ծրագրի»¹ հետևանքով Կալինինգրադի հայերի թիվը շարունակաբար ավելանում է:

Կալինինգրադում հայերն ընկալվում են որպես էթնիկ փոքրամասնություն: Ինքնին խմբի ներսում կան մի շարք ընդհանրություններ. դրանք են ընդհանուր լեզուն, կրոնը, ոչ վաղ պատմական անցյալը (խորհրդային երկրների ծագում, խորհրդային քաղաքացու վարք): Այս ցուցանիշները, սակայն բավականին սուբյեկտիվ են, որպեսզի համարվեն բավարար պայման համայնքային ինքնակազմակերպման համար:

Կալինինգրադի հայերին կարելի է պայմանականորեն բաժանել երկու խմբի՝ ելնելով կոմպակտության սկզբունքից:

Առաջին խումբը Շահումյանից տեղափոխված հայերն են: Այս խումբը բավականին համասեռ է, քանի որ խմբի ներկայացուցիչներն ունեն նույն ելքի վայրը, պատճառը և ժամանակահատվածը: Խումբն առանձնանում է բնակավայրի և համայնական գործառնության կոմպակտությամբ, հարաբերությունների խտությամբ և ներփակությամբ:

Երկրորդ խումբը համեմատաբար խառն է՝ ըստ մի շարք չափանիշների (ներգաղթի պատմություն, պայմաններ, նպատակ, բնակության վայր, սոցիալական կարգավիճակ և այլն): Այս հանգամանքը համայնքի ինքնակազմակերպման և ինքնակառավարման ներքին մարտահրավերներից է:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է դիտարկել նաև համայնքի արտաքին մարտահրավերները: Դրանք հիմնականում կապված են սոցիալական միջավայրի, պետության կողմից վարվող քաղաքականության հետ: Կալինինգրադում ազգային փոքրամասնությունների նկատմամբ վարվող պետական քաղաքականությունն ուղղված է միմյանց միջև հանդուրժողականության և հավասարակշռության ապահովմանը: Վերջինիս ա-

¹ Государственная программа по содействию добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, https://xn--b1aew.xn--p1ai/mvd/structure1/Glavnie_upravlenija/guvm/compatriots

պահովման վերահսկողությունը հաճախ որոշակիորեն սահմանափակում է ազգային ինքնության լիարժեք դրսևորումը:

Ինքնությունը ինքնակազմակերպման համատեքստում:

Կալինինգրադում բոլոր էթնիկ համայնքների կողմից ինքնության դրսևորմանն ուղղված նախաձեռնությունները կենտրոնացվում են ազգային ինքնավարությունների¹ մեջ, որոնք հանդիսանում են տվյալ համայնքի և պետության միջև կապի միակ օղակը (այս պայմաններում կառույցի հիերարխիկ կառուցվածքն անխուսափելի է): Հաշվի առնելով նաև այն փաստը, որ Կալինինգրադի մարզն ունի անկլավային բնույթ, կարելի է նկատել, որ էթնիկ համայնքների կողմից չի դրսևորվում ազգային ինքնության ակտիվություն:

Այս համատեքստում հայկական համայնքի ինքնակազմակերպման գործընթացում առկա են որոշակի անհամաչափություններ՝ ինքնության տարրերի դրսևորումների և միջավայրում դրանց ընկալման միջև: Որպես օրինակ, կարելի է դիտարկել ազգային ինքնության դրսևորման սիմվոլիկ միջոցների (հայալեզու պաստառներ, ցուցանակներ, հուշարձաններ, խաչքարեր և ազգային պատկանելիություն արտահայտող այլ տարրեր) տարրնկալումը կամ դրանց սակավությունը:

Համայնքային ինքնակազմակերպման մակարդակը խիստ կապված է համայնքում գործող կառույցների և դրանց գործառույթների հետ: Կալինինգրադի դեպքին անդրադառնալով՝ ներկայացնենք գործող համայնքային կառույցները և գործառույթները:

Կարևոր կառույցներից է «Հայկական ազգամշակութային ինքնավարություն» հասարակական կազմակերպությունը, որի մեջ են ընդգրկված «Հայկական գիտատեղեկատվական մշակութային կենտրոն» և «Վերադարձ» ՀԿ-ները: Վերջին տարիներին ակտիվ գործունեություն է սկսել նաև Ռուսաստանի հայերի միության մարզային բաժանմունքը: «Հայկական գիտատեղեկատվական մշակութային կենտրոնը» իր մեջ ընդգրկում է բազմաթիվ կառույցներ և ստեղծագործական խմբակներ: Դրանք են՝ «Նաիրի վ Կալինինգրադե» երկլեզու մեկամյա թերթը, ժողովրդական կոլեկտիվ-«Արմենիա» պարային համույթը, պոեզիայի թատրոնը, հայկական մեկօրյա դպրոցը, «Ինչ, Որտեղ, Երբ» ինտելեկտուալ ակումբը և այլն:

Վերջին 3 տարիներին «Հայկական ազգամշակութային ինքնավարություն» հասարակական կազմակերպությունը փաստացի կորցրել է իր կազմակերպական և հասարակական նախաձեռնության հնարավորությունները և աչքի չի ընկնում ակտիվ գործունեությամբ:

Բացի թվարկածներից, համայնքում գործում է նաև Սուրբ Ստեփանոս հայ առաքելական եկեղեցին, որը միակ կրոնական կառույցն է: Փաստացի եկեղեցու շուրջ են տեղակայված համայնքային կառույցները, հայկական ինքնությանն առնչվող որոշ տարրեր: Որպես համայնքային համախմբման համար կարևոր նշանակություն ունեցող կառույց, այդուհանդերձ, եկեղեցին Կալինինգրադի հայ համայնքում անհրաժեշտ ակտիվություն չի դրսևորում:

Համայնքի ներքին տնտեսական քաղաքականության իրականացման վրա ազդելու միակ միջոցը մարզային ադմինիստրատիվ լծակներն են (տեղական իշխանություններում, օրենսդրական մարմիններում, պետական հիմնարկներում աշխատողները և բիզնես էլիտայի ունեցած կապերը): Վերը նշված մարմիններում առկա ռեսուրսների միջոցով են լուծվում տարատեսակ համայնքային խնդիրները (ընդհուպ մինչև անձնական մակարդակ):

Համայնքային կյանքում հատուկ կարևորություն են ստանում տարբեր նպատակներով իրականացվող իրադարձությունները և միջոցառումները: Համայնքային կառույց-

¹ Ռուսաստանի Ղաշնությունում ազգային մշակութային ինքնավարությունը ազգային եւ մշակութային ինքնորոշման ձև է, ՌԴ քաղաքացիների միավորում, ովքեր գտնվում են տվյալ տարածքում ազգային փոքրամասնության կարգավիճակում, նույնացնում են իրենց որոշակի էթնիկ համայնքի հետ, կամավոր կերպով ինքնակազմակերպվում են ինքնության պահպանման հարցերի, մշակութային ինքնորոշման, լեզվի, կրթության շուրջ (հմմտ. <http://www.minnac.ru/minnac/info/13882.html>):

ները կարևոր գործառույթ իրականացնող օղակներ են, որոնց միջոցով համայնքի ներկայացուցիչները ինքնակազմակերպվում են կամ ներառվում են համայնքային կյանք:

Կալիֆոռնիայի հայկական համայնքը, որպես այդպիսին, սկսել է ակտիվություն ցուցաբերել 2002-2003թթ-ից, երբ ստեղծվել են համայնքային կազմակերպություններ և առանձին մշակութային խմբակներ (պարային խմբակ, գիտատեղեկատվական կենտրոն (տարածաշրջանային հասարակական կազմակերպություն), հրատարակչություն, ամսագիր, թերթ, կիրակնօրյա դպրոց, հասարակական-իրավաբանական խորհրդատվության կենտրոն, տարածաշրջանային երիտասարդական կազմակերպություն): Սա կարելի է համարել այն սկզբնակետը, որից սկսվել է համայնքային գործունեությունը տարբեր ուղղություններով: Համայնքն, ըստ էության, անցել է զարգացման մի շարք փուլեր, որոնք շատ հաճախ զուգորդվել են միմյանց հետ՝ համայնքային կազմակերպությունների ձևավորում, պետական մարմինների հետ կապերի հաստատում, հայկական համայնքների հետ հարաբերությունների սերտացում, այլ էթնիկ փոքրամասնությունների հետ մերձեցում, Հայաստան-սփյուռք կապերի ամրապնդում: Ըստ հարաբերությունների հաստատման և կապերի ընդգրկման շրջանակի՝ կարելի է առանձնացնել երեք հիմնական ուղղություն՝ Հայաստանի հետ կապեր, հայ-ռուսական հարաբերություններ, այլազգի խմբերի հետ հարաբերություններ:

2002-2017 թթ. ընկած ժամանակահատվածում համայնքում իրականացված միջոցառումներն ու իրադարձությունները նպատակ են ունեցել լուծելու մի շարք խնդիրներ՝

- ճանաչելի դարձնել հայկական մշակույթը համայնքի ներկայացուցիչների շրջանում,

- տեղի բնակիչների հետ հաստատել կապեր և ծանոթացնել, ի ցույց դնել հայկական մշակութային և ազգային տարրերը,

- նպաստել համայնքային ինքնակազմակերպման և համախմբմանը,

- իրականացնել հայկական ինքնության պահպանմանն ուղղված ծրագրեր՝ շեշտադրելով որոշ կարևոր ատրիբուտներ (մասնավորապես՝ ազգային հերոսներ, տոներ, Ցեղասպանություն, հայոց լեզու, եկեղեցի, հայկական ավանդույթներ, ազգային պարեր, ազգային պետություն),

- ստեղծել նոր հարաբերությունների և շփումների հարթակ՝ միջոցառումներում ներգրավելով տարբեր սոցիալ-ժողովրդագրական խմբերի,

- նպաստել Հայաստանի հետ համայնքային կապերի ամրապնդմանն ու մերձեցմանը,

- կազմակերպել տվյալ միջավայրում ինտեգրմանն ուղղված միջաջառումներ, այլ էթնիկ խմբերի հետ հանդիպումներ, բարելավել հայ-ռուսական հարաբերությունները,

- սերմանել հանդուրժողականություն տարբեր ազգերի նկատմամբ՝ տարբեր մշակույթների ներկայացման և համատեղ երեկոների միջոցով,

- ապահովել նոր ներգաղթած հայերի ինտեգրումը համայնքային կյանքում՝ իրավաբանական խորհրդատվությունների և սոցիալական աջակցության միջոցով:

Համայնքային կազմակերպությունների գործունեության ամենակարևոր ցուցանիշներից մեկը կազմակերպությունների կամ միջոցառումների ընդգրկունությունն է՝ համայնքի անդամների ներգրավվածությունը դրանցում: Համայնքային կյանքի կազմակերպման և զարգացման տեսանկյունից վերջինս կարևոր, բայց և բարդ կառավարելի գործընթաց է:

Կալիֆոռնիայի հայ համայնքում գործող կազմակերպություններն ունեն մի շարք առանձնահատկություններ: Այստեղ հարկ է անդրադառնալ դրանց գործառույթային կողմին՝ մասնավորապես որակական կողմին:

Սփյուռքում համայնքային կառույցները իրականացնում են ռեսուրսի գնահատման, կուտակման և վերաբաշխման, կարիքների գնահատման և եղած խնդիրների հաղթահարման մեխանիզմներ մշակելու կարևոր գործառույթներ: Վերջիններս Կալիֆոռնիայի հայ համայնքում թույլ են զարգացած և մասամբ են իրականացվում:

Համայնքային կազմակերպություններն իրենց գործունեությունը կազմակերպում են առավելապես դեկլարատիվ կերպով, որի արդյունքում դժվար է ապահովել համայնքի անդամների բարձր ներգրավվածություն: Կալինինգրադի համայնքային կառույցներն ունեն բարձր անձնավորվածություն՝ թույլ կազմակերպական կառուցվածքի հաշվին, ինչը սահմանափակում է համայնքի բոլոր խմբերի ներկայացվածության ապահովումը:

Այդուհանդերձ անհրաժեշտ է նշել նաև, որ համայնքի առանձին ներկայացուցիչներ գրեթե չունեն սեփական նախաձեռնություններն իրականացնելու հնարավորություն (օրինակ՝ անհատական ծրագրերի ֆինանսավորման համար) և իրենց գործունեությունն իրականացնում են համայնքային կազմակերպությունների միջոցով. դրանք հնարավորություն ունեն ստանալ ֆինանսական աջակցություն պետական իշխանությունների կողմից:

«Հայ համայնքին, ազգային հասարակական կառույցներին հատկացվող պետական աջակցությունն իրականացվում է դրամաշնորհների միջոցով: Մարզի համայնքային հասարակական կառույցներին դրամաշնորհներ են հատկացվում տեղական ինքնակառավարման զարգացման և ներքին քաղաքականության, մշակույթի նախարարությունների կողմից: Անհատներին դրամաշնորհներ են հատկացվում էկոնոմիկայի, գյուղատնտեսության և արդյունաբերության նախարարությունների կողմից: Հիմնականում դրամաշնորհներ են ստանում հասարակական կազմակերպությունները:»¹

Բացի վերոհիշյալից կարելի է նշել նաև մի շարք «ներհամայնքային» գործոններ, որոնք Կալինինգրադի հայ համայնքը դարձնում են առանձնահատուկ: Վերջինս պայմանավորված է համայնքային կազմակերպությունների տեսակով և բնույթով: Հայկական սփյուռքում գործող միջազգային, հովանոցային տեսակի, համահայկական կազմակերպություններից որևէ մեկը չի գործում համայնքում:

Կալինինգրադի հայահոծ շրջաններում գործող համայնքային կառույցներն ընդհանուր առմամբ միմյանց հետ կապված են և պարբերաբար կազմակերպում են հանդիպումներ և միջոցառումներ: Սակայն ՌԴ մասշտաբով մարզերի, քաղաքների համայնքների միջև եղած կապերը թույլ են զարգացած: Դրա պատճառն այն է, որ չկան համայնքային ինստիտուցիոնալ հարաբերություններ: Ինքնակառավարումը առանձին շրջաններում և շփումը միմյանց միջև առավելագույնս անձնավորված է և սահմանափակվում է անհատական պատասխանատվությամբ: *«Ամեն մի շրջանի կենտրոնում և քաղաքում հեղինակավոր տղաներ ունենք, որոնք կամ դեպուտատ են, կամ հարգված մարդ են, ձեռներեց են, շրջապատ ունեն, անուն ունեն, ճանաչված են և իրենց միջոցով ենք հարցեր լուծում»:²*

Այսպիսով, Կալինինգրադի հայ համայնքը կարելի է համարել էթնիկ համայնք, սակայն այն, որպես սփյուռքյան համայնք դիտարկելու համար անհրաժեշտ է ինքնակազմակերպման այլ մակարդակ:

Сона Нерсисян, Лусине Танаджян, Процессы самоорганизации среди армян Калининграда. В этой статье рассматривается взаимосвязь между самоидентификацией и самоорганизацией в диаспоре. Проблема идентичности важно рассмотреть на примере общин, которые находятся на начальном этапе самоорганизации. В связи с этим было проведено этносоциологическое исследование среди армян Калининграда, с целью выявления факторов формирования идентичности и признаков проявления идентичности в контексте самоорганизации. В целом можно сказать, что у калининградских армян есть восприятие общей идентичности и определенный механизм ее формирования. Не смотря на это, община все еще находится на начальной стадии самоорганизации и формирования идентичности.

¹ Փորձագետ, տղամարդ, 66 տարեկան:

² Կալինինգրադի հայ համայնքի ներկայացուցիչ, տղամարդ, 69 տարեկան:

Ключевые слова: Идентичность, самоорганизация, социальная среда, консолидация, общинная организация, социальное включение, этническая община, сплоченность, диаспоральная община.

Sona Nersisyan, Lusine Tanajyan, Self-organization processes among Kaliningrad Armenians. In this paper the interrelation between self-identification and self-organization in Diaspora is discussed. It is important to consider the problem of identity on the example of communities which are at the initial stage of self-organization. In this regard the ethno sociological research among the Kaliningrad Armenians was conducted, with the goal of exploring the factors of identity construction and the signs of identity manifestation in the context of self-organization. In general, it can be said that the Kaliningrad Armenians have a perception of a common identity and a certain mechanism for its formation. Despite this, the community is still at the initial stage of self-organization and identity formation.

Key Words: Identity, self-organization, social environment, consolidation, community organization, social inclusion, ethnic community, cohesion, diaspora community.